

Justiția procedurală în mediul penitenciar și reducerea riscului de recidivă

Drd. Alexandru PETRE

Universitatea de Vest din Timișoara, România
petre.n.alexandru@gmail.com

Rezumat: *Respectarea drepturilor omului în penitenciarele din România este un domeniu care a fost analizat din perspectivă multidisciplinară de cercetătorii din domeniile științelor juridice și sociale. O serie de probleme evidențiate în aceste studii, îndeosebi dinamica recidivei și influența mediului penitenciar asupra comportamentului personalului și deținuților, sunt elemente esențiale în cadrul de analiză privind implementarea standardelor de protecție a drepturilor omului în penitenciare. O abordare mai puțin utilizată în România pentru studiul reintegrării sociale și riscului de recidivă este cadrul teoretic al justiției procedurale, prin care se argumentează că atunci când indivizii consideră că o măsură este justă și corect aplicată, acceptă legitimitatea și autoritatea instituțională cu mai multă ușurință. Prezentul articol își propune să evidențieze efectele pozitive ale implementării justiției procedurale în mediul penitenciar, atât în ceea ce privește reducerea riscului de recidivă, cât și în ceea ce privește creșterea siguranței pe durata executării pedepsei privative de libertate, respectiv scăderea incidentelor violente între deținuți sau între deținuți și personalul din penitenciar.*

Cuvinte cheie: *justiție procedurală; penitenciar; recidivă; drepturile omului; legitimitate instituțională.*

Încadrarea subdomeniului: *Drept penal*

Introducere

Respectarea drepturilor omului în penitenciarele din România este un domeniu tratat cu deosebit interes de cercetătorii din domeniul științelor juridice și sociale. Dreptul execuțional penal și mecanismele de protejare a drepturilor fundamentale ale persoanelor private de libertate au făcut obiectul unor lucrări de specialitate care s-au axat în principal pe analiza cadrului juridic și, în unele cazuri, au facilitat îmbunătățirea procedurilor aplicabile activității din penitenciare (Băla, 2011; Bălan et al., 2003; Chiș, 2007; Rusu, 2015).

O parte dintre studiile dedicate domeniului au vizat problematica drepturilor omului în sistemul penitenciar din perspectiva dreptului european sau a instrumentelor internaționale de drept execuțional penal. Unele decizii ale Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) au sancționat condițiile de detenție, urgentând o serie de măsuri pentru îmbunătățirea acestora (Popescu et. al., 2013). Deși sistemul european de protecție a drepturilor omului reprezintă cel mai avansat și eficient sistem internațional de promovare, protejare și implementare a drepturilor individului, este important ca impactul deciziilor CEDO să fie analizat nu doar sub aspectul măsurilor dispuse pentru cazurile individuale, ci și ca efect asupra cadrului legal, presiunea exercitată prin condamnarea statului român în cazuri similare (condițiile de cazare din penitenciare) generând o serie de modificări legislative.

1. Considerații teoretice privind justiția procedurală

Sistemul european de protecție a drepturilor omului este coerent cu principiile justiției procedurale, cu precădere în ceea ce privește asigurarea garanțiilor cu privire la justețe și corectitudine, dar și în ceea ce privește transparența și legitimitatea instituțională. Teoria justiției procedurale argumentează că atunci când indivizii consideră că o măsură este justă și corect aplicată, acceptă legitimitatea și autoritatea instituțională cu mai multă ușurință (Lind și Tyler, 1998). Sintetizând cadrul teoretic la care profesorul Tom R. Tyler a avut o contribuție deosebită (Tyler 2003, 2010), se poate afirma că principalul obiectiv al justiției procedurale, raportat la mediul penitenciar, este acceptarea de către deținuți a importanței procesului decizional și evaluarea

acestui ca fiind corect, aspect care este separat de așteptările referitoare la rezultatul deciziei. Justiția procedurală are patru principii de funcționare: incluziunea, accentul fiind pus pe luarea în considerare a opiniilor celor vizați de efectele deciziilor adoptate, neutralitatea, încrederea și respectul. Persoanele vizate trebuie să aibă oportunitatea de a-și exprima opinia cu privire la aplicarea unei decizii și să perceapă că autoritățile vor ține cont de poziția exprimată. Deținuții ar trebui să vadă reprezentanții autorității ca persoane neutre, care aplică regulile în mod transparent, constant și obiectiv. Este necesar ca orice deținut să se simtă respectat și să aibă încredere că beneficiază de aceleași drepturi ca și ceilalți deținuți, iar problemele cu care se confruntă sunt luate în considerare. De asemenea, trebuie să vadă în reprezentanții autorității persoane de încredere, care sunt sincere și oneste, care ascultă și care încearcă să facă ceea ce este corect.

Studiile efectuate pentru identificarea celor mai bune metode de gestionare a populației penitenciare sunt axate, în general, pe strategii care folosesc un sistem de recompense și sancțiuni, în timp ce impactul justiției procedurale nu este analizat în detaliu, atât în ceea ce privește efectele pe durata detenției, dar și după eliberare. Penitenciarele reprezintă un mediu adecvat pentru evaluarea efectelor justiției procedurale, deoarece interacțiunile dintre personal și deținuți sunt frecvente și prelungite, există o multitudine de solicitări ale deținuților și proceduri pentru managementul acestora, iar comportamentul deținuților este atent documentat. Justiția procedurală reprezintă o strategie alternativă pentru a menține o atmosferă de ordine și siguranță în penitenciare, îmbunătățirea calității vieții pe durata detenției, precum și pentru facilitarea reintegrării sociale a deținuților, după eliberare.

În cadrul dezbaterilor privind politicile penale din SUA și având în vedere numărul foarte mare de persoane private de libertate, peste 2.3 milioane, Tyler (2010) a subliniat necesitatea de a avea politici care permit deținuților să reintre în comunitate cu un risc cât mai mic de recidivă, iar justiția procedurală poate juca un rol cheie prin dezvoltarea și implementarea proceduri clare de management al persoanelor încarcerate, precum și prin promovarea unui model decizional corect și un tratament demn în ceea ce privește deținuții. Orice contact pe care persoanele îl au cu instituțiile de aplicare a legii are un impact în ceea ce privește percepția legitimității instituțiilor judiciare atât asupra persoanelor direct implicate, cât și a familiilor acestora sau altor participanți indirecti. Se confirmă că tratamentul corect al deținuților în penitenciare este asociat cu un grad crescut de satisfacție, acceptare a deciziilor, un nivel crescut de cooperare și încredere în autoritatea instituției, precum și atitudini preponderent de conformare în fața legii (Tyler et al., 2007). Autoritățile trebuie să fie mai interesate și să pună accentul pe politici care promovează corectitudinea procedurală foarte probabil va maximiza legitimitatea și va minimiza atât violența și indisciplina deținuților, precum și recidiva ulterioară (Tyler, 2010).

În Olanda, un studiu efectuat pe un grup de 1,241 deținuți a examinat dacă percepțiile deținuților asupra justiției procedurale influențează comportamentul infracțional după eliberare și dacă relația dintre justiția procedurală și recidivă este mediata de percepțiile deținuților privind legitimitatea sistemului de justiție penală (Beijersbergen et al., 2016). Cercetătorii olandezi au demonstrat că deținuții care au considerat că sunt tratați de o manieră procedurală corectă pe durata detenției au o rată a recidivei mai mică cu 5.3% după 18 luni de la eliberare față de cei care au considerat tratamentul ca fiind neutru. Concluzia studiului a fost că, întrucât este dificil să fie schimbate caracteristicile individuale ale deținuților, o abordare mai pragmatică poate fi îmbunătățirea tratamentului pe care personalul penitenciarului îl aplică persoanelor private de libertate, mai ales pentru că acesta depinde atât de legislație și normele interne, cât și de nodul de administrare al penitenciarelor. Astfel, instituțiile penitenciare pot contribui la scăderea ratei recidivei prin tratarea deținuților corect și cu respect pe durata detenției (Beijersbergen et al., 2016, pp. 79-80).

Teoria justiției procedurale poate fi aplicată prin programe specifice la nivelul sistemului penitenciar român, pentru a întări percepția deținuților cu privire la corectitudinea și transparența tratamentului de care beneficiază, atitudine care este corelată cu un nivel ridicat de acceptare a regulilor și autorității personalului, cu o scădere vizibilă a numărului de evenimente negative produse de deținuți și o reducere a ratei de recidivism. Integrarea modelului justiției procedurale în cadrul general al respectării drepturilor omului în sistemul penitenciar românesc poate reprezenta o bună practică, cu efecte sustenabile în ceea ce privește îmbunătățirea condițiilor și experiențelor pe durata detenției, asociate și cu scăderea ratei recidivei după eliberare.

Concluziile desprinse din studiul literaturii de specialitate converg spre ideea că măsurile procedurale pentru respectarea drepturilor omului în penitenciare, precum și eforturile personalului de a asigura respectarea acestor drepturi, susțin justiția procedurală și generează o percepție pozitivă a deținuților asupra modului în care sunt tratați și un comportament de conformare la regulile interne, cu efecte pozitive pentru personalul penitenciarului și pentru deținuți pe durata detenției, precum și, după eliberare, cu efecte benefice pentru societate și foștii deținuți, prin facilitarea reintegrării sociale și scăderea ratei recidivei.

2. Metodologia cercetării

Având în vedere stadiul cercetării în domeniu, precum și rezultatele cu un grad ridicat de similitudine obținute în urma unor studii desfășurate în diferite state din Europa și SUA care confirmă relația puternică dintre respectarea drepturilor omului, justiția procedurală și reintegrarea socială, am analizat dinamica acestor relații pentru România și, prin comparații cu rezultatele cercetărilor din alte state, am evidențiat domeniile în care transferul de standarde și bunele practici pot contribui la creșterea eficienței sistemului penitenciar românesc, din perspectiva facilitării reînțoarcerii în societate a foștilor deținuți și a reducerii recidivei infracționale.

Folosind cadrul teoretic al justiției procedurale și pentru testarea în sistemul penitenciar românesc a concluziilor rezultate din studiile derulate în alte state, în contextul situației dezbaterii actuale din societate privind rolul reeducativ al pedepselor privative de libertate, principala ipoteză de cercetare analizată este că nivelul implementării standardelor minime privind drepturile omului în penitenciare este corelat cu atingerea scopului de reeducare și reinserție socială al pedepsei privative de libertate. Ipoteza secundară de cercetare este că percepțiile persoanelor private de libertate privind respectarea drepturilor de care beneficiază, pe durata executării pedepsei privative de libertate, sunt corelate cu nivelul de siguranță fizică, atât pentru persoanele private de libertate, cât și pentru personalul penitenciarelor.

Cadrul teoretic al cercetării s-a bazat pe modelul justiției procedurale, iar pentru colectarea datelor primare a fost folosit interviul semistructurat, având ca subiecți deținuți și personalul din penitenciare și centrele de arest și reținere preventivă. Pe baza analizei literaturii de specialitate, dar și a altor cercetări din mediul penitenciar, a fost întocmit un ghid de interviu prin care să fie colectate date cu privire la percepțiile persoanelor private de libertate din penitenciare privind respectarea drepturilor fundamentale în penitenciare, precum și interacțiunea dintre personalul penitenciarelor și persoanele private de libertate. În cadrul proiectului de cercetare, în cursul anului 2019, au fost intervievate 20 persoane private de libertate din Penitenciarul Slobozia și 16 persoane cu funcții de execuție din centrele de reținere și arest preventiv.

Selectarea și interviuarea persoanelor private de libertate a presupus adaptarea metodologiei de cercetare, pentru asigurarea participării și obținerii unor date relevante. Astfel, grupul țintă a fost selectat din rândul deținuților recidiviști, cu pedepse cuprinse între 3 și 10 ani, care au executat o perioadă din pedeapsă și în alte penitenciare și care nu sunt înregistrați cu probleme de comportament. Selecția subiecților a cuprins, în special pentru primele interviuri, deținuți “popolari” în rândul celorlalți deținuți, astfel încât informațiile comunicate informal privind cercetarea desfășurată să fie corecte și credibile, prevenind astfel un eventual eșec prematur al activității inițiate. O caracteristică unică a studiilor efectuate în penitenciare este că majoritatea membrilor grupului țintă se cunosc și, în mod sigur, vor discuta între ei și vor evalua proiectul de cercetare chiar înainte de începerea acestuia (Newman, 1958, p. 130). Rezultatul acestei abordări a avut efectul anticipat, în ziua următoare începerii interviurilor în penitenciar personalul care desfășoară activități directe cu deținuții informând că un număr mare de deținuți, care nu se aflau pe lista subiecților selectați, și-au exprimat interesul de a participa la cercetarea desfășurată.

Interviurile s-au desfășurat într-un cadru privat, în spații anume desemnate, în birouri aflate la nivelul secțiilor de deținere, în care nu au avut acces membrii personalului sau alți deținuți. Interviuri semistructurate au fost orientate să identifice experiențe reale trăite de deținuți pe timpul executării pedepselor privative de libertate. Pentru a crea un nivel sporit de transparență și încredere s-au folosit spații prevăzute cu ferestre astfel încât activitatea să poată fi observată de alți deținuți, dar fără să fie deranjată de zgomote sau alte intervenții. A fost avut în vedere și faptul că anumite întrebări adresate pot fi mai dificile pentru subiecți, și, pentru a obține

informații reale și pertinente, am folosit bune practici din activitatea unor experți în domeniu cercetării calitative în penitenciare, respectiv am explicat în amănunt utilitatea cercetării desfășurate și faptul că datele oferite pot contribui îmbunătățirea mediului penitenciar (Kristin, 2016, p. 522).

Interviarea persoanelor private de libertate din Penitenciarul Slobozia este prima etapă de colectare a datelor, următoarele etape presupunând interviuri în alte două penitenciare din România și două penitenciare din străinătate, pentru a permite interpretarea comparativă a datelor și identificarea unor bune practici care pot fi adaptate și transferate.

3. Justiția procedurală și reducerea recidivei în penitenciarele din România

Întrucât a fost finalizată doar o etapă de colectare a datelor, interpretarea acestora permite formularea unor concluzii relevante, dar limitate la o singură locație, privind ipotezele de cercetare. După finalizarea celor trei etape de colectare a interviurilor, volumul și calitatea datelor obținute vor permite comparații între situația respectării drepturilor omului în penitenciare și percepțiile persoanelor private de libertate din România cu alte state din regiune sau în plan internațional.

Luând în considerare concluziile studiilor desfășurate în penitenciare în mai multe state din Europa și în SUA, identificate în urma analizei literaturii de specialitate, se pot identifica unele tendințe caracteristice penitenciarelor românești, comparativ cu cele din Europa de Vest sau SUA.

Astfel, pe baza datelor preliminare obținute se conturează faptul că persoanele private de libertate din România au percepții preponderent negative cu privire la condițiile de detenție (elemente de infrastructură), fiind indicat că aceste elemente le generează o stare generală negativă pe durata detenției. De asemenea, starea infrastructurii atrage cele mai multe critici privind respectarea drepturilor omului în penitenciarele românești, dar și percepții privind lipsa siguranței fizice (supraaglomerarea este percepută ca generând conflicte). Percepția deținuților privind relaționarea cu personalul penitenciarului este preponderent pozitivă în România, ceea ce are efect în ceea ce privește acceptarea unor reguli cu privire la regimul de detenție. Faptul că personalul din penitenciare are o mai bună comunicare și preia doleanțele deținuților, fiind astfel vizibilă implicarea și efortul lor de a încerca să asigure respectarea unor drepturi (comunicare, asistență medicală), generează și o percepție relativ pozitivă asupra corectitudinii aplicării regulilor aplicabile regimului de detenție. Din acest punct de vedere, este mai probabil ca deținuții din România să considere că regulile din penitenciar sunt aplicate cu corectitudine, că au fost tratați corect, ceea ce este corelat cu o rată de incidente violente în penitenciar scăzută și scăderea ratei de recidivă.

Comparativ, percepțiile persoanelor private de libertate din statele din Europa de Vest sau SUA, sun preponderent pozitive cu privire la condițiile de detenție (cu excepția penitenciarelor federale din SUA unde se aplică reguli de încarcerare individuală) și neutre sau negative privind interacțiunea cu personalul (Beijersbergen et. al, 2016). Diferențele de percepție pot fi cauzate și de așteptările diferite ale deținuților din România și cei din alte state, fiind mult mai probabil ca deținuții din România să se aștepte la un tratament lipsit de empatie din partea personalului, iar o interacțiune, chiar și minim pozitivă, să genereze un efect de apreciere mai mare.

Legitimitatea în mediul penitenciar este probabil să fie percepută ca fiind mai scăzută în România, comparativ cu penitenciarele din alte state. Acest aspect este contrar principiilor teoriei justiției procedurale, dar, în interpretarea acestui aspect, trebuie luat în considerare și imaginea preponderent negativă a penitenciarelor românești, susținută și de o campanie mediatică intensă, cu accent pe condițiile degradante din penitenciare și tratamentul inuman al deținuților, care s-a desfășurat în perioada 2017-2018. Astfel, deși deținuții români au o percepție relativ pozitivă cu privire la modul în care sunt tratați și interacțiunea cu personalul, apreciind ca fiind în general corect tratamentul la care sunt supuși, sub influența mesajelor mediatice și a imaginii generale depreciative cu privire la instituțiile publice, apreciază că în penitenciare există un grad scăzut de legitimitate.

Standardele privind drepturile omului și măsurile implementate privind respectarea drepturilor fundamentale în penitenciarele românești au cunoscut o evoluție pozitivă în cursul ultimilor ani, după cum rezultă din analiza sistematică a rapoartelor Avocatului Poporului și APADOR-CH, precum și din rapoartele

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) întocmite cu ocazia vizitelor periodice în România. Incidente separate, precum și deficiențe în sistemul penitenciar sunt identificate periodic, fiind semnalate administrației penitenciare și instituțiilor guvernamentale românești, dar nu au fost semnalate deficiențe sistemice cu impact semnificativ asupra drepturilor populației penitenciare, cu excepția infrastructurii neadecvate, care are un impact asupra calității vieții în penitenciar, dar nu poate fi remediată într-un timp scurt.

Rezultatele parțiale ale cercetării conturează însă o altă deficiență sistematică, cu impact preponderent asupra drepturilor lucrătorilor din penitenciare, respectiv că, urmare a subfinanțării sistemului penitenciar și deficitului major de personal, se creează o situație de suprasolicitare constantă a personalului existent, cu potențiale efecte negative în ceea ce privește bunăstarea fizică și psihologică a lucrătorilor, ceea ce are un impact negativ indirect asupra interacțiunii dintre lucrătorii din penitenciare și deținuți. În situația în care lucrătorii sunt constant suprasolicitați și supuși unui nivel foarte ridicat de stress profesional, disponibilitatea de a se angaja într-o interacțiune pozitivă cu deținuții este limitată, în primul rând urmare a aglomerării lucrătorilor cu sarcini foarte diverse, dar și ca efect al epuizării fizice și mentale.

Ipotezele de cercetare sunt confirmate de datele preliminare colectate, conform predicțiilor teoretice ale justiției procedurale, respectiv efortul de aliniere la standardele minime privind protecția drepturilor omului în penitenciare fiind corelat cu un grad ridicat de acceptare din partea persoanelor private de libertate al măsurilor aplicate pe durata detenției, precum și cu o rată de recidivă în scădere a acestora pentru perioada 2008-2018, confirmate de statisticile privind populația penitenciară (ANP, 2018). De asemenea, se confirmă faptul că percepțiile persoanelor private de libertate privind respectarea drepturilor de care beneficiază, pe durata executării pedepsei privative de libertate, sunt corelate cu un nivel ridicat de siguranță fizică, atât pentru persoanele private de libertate, cât și pentru personalul penitenciarelor. Cu privire la a doua ipoteză, fluctuația actelor de agresiune fizice și verbale asupra personalului în perioada 2016-2018 (ANP, 2018), a fost influențată, într-un mod care necesită analize suplimentare, și de imaginea preponderent negativă a actului de justiție din mass-media, uneori sub forma unor campanii de presă, cu efect în crearea percepției persoanelor private de libertate cu privire la lipsa de legitimitate a măsurilor din penitenciar, efect coerent cu predicțiile teoriei justiției procedurale.

Prin urmare, deși în ceea ce privește cadrul legal și procedural există un progres în ceea ce privește alinierea la standardele europene privind detenția, iar implementarea corectă a procedurilor este relativ sistematică la nivelul penitenciarelor românești, așadar există condițiile de formă și parțial de fond pentru asigurarea justiției procedurale în mediul penitenciar, efecte adverse, respectiv de-legitimizarea, sunt generate, pe de o parte, de campaniile mediatiche negative privind sistemul penitenciar sau actul de justiție și, pe de altă parte, de infrastructura deficitară și subfinanțarea administrației penitenciare.

Concluzii

Pe baza datelor obținute până la acest stadiu al cercetării se pot formula câteva concluzii preliminare în ceea ce privește implementarea unor elemente de justiție procedurală în penitenciarele românești, reflectate prin alinierea la standardele privind protecția drepturilor omului în penitenciare, și comportamentul pe durata executării pedepsei privative de libertate și după eliberarea din penitenciar. Astfel, în primul rând se constată că reforma sistemului penitenciar din România a facilitat încorporarea în cadrul legal și procedurile de lucru a standardelor minime prevăzute de legislația internațională și recomandările europene. Deficiențele în implementarea acestor standarde sunt generate de disfuncționalități structurale, atât în ceea ce privește capacitățile de cazare și facilitățile medicale din sistemele penitenciare, cât și de supraîncărcarea cu sarcini profesionale, lipsa de pregătire și motivarea insuficientă a personalului din penitenciare. Măsuri specifice pot fi luate pentru remedierea unor aspecte, în principal în ceea ce privește pregătirea personalului, managementul carierei lucrătorilor din penitenciare, asigurarea accesului la servicii sociale și medicale, inclusiv la asistența religioasă, precum și implicarea unor organizații non-guvernamentale sau civice în proiecte de menținere a legăturii persoanelor private de libertate cu familia și comunitatea.

Recomandările din partea organismelor internaționale pentru îmbunătățirea condițiilor de detenție din penitenciare, pe fondul unei lipse acute a resurselor materiale, generează schimbări în plan legislativ care, prin reducerea perioadei de detenție, chiar dacă, pe de o parte, compensează condițiile de detenție, pe de altă parte, au potențialul de a afecta scopul principal al pedepsei penale de reducere a pericolului social, reeducare și reintegrare socială. Din acest punct de vedere ar trebui analizate și prevederile legale din România privind acordarea unor zile de compensare prin scăderea din quantumul pedepselor pentru condițiile din penitenciare din perspectiva dinamicii recidivei, la momentul când suficiente date vor fi disponibile, respectiv în cursul anului 2020, pentru integrarea în analiza comparată cu situația din alte state membre ale Uniunii Europene.

Preluarea și adaptarea unor bune practici din alte state în domeniul parteneriatului public-privat pentru construcția sau înființarea de penitenciare, facilități și pachete de servicii pentru facilitarea tranziției spre libertate și reintegrării sociale, poate degreva bugetul de stat de costuri semnificative în domeniul justiției penale și poate asigura implementarea la cel mai înalt standard de calitate a unor recomandări internaționale. Totuși, este necesar să se evite experiențele negative din domeniu, cum este cazul penitenciarelor private, pentru care s-a demonstrat că administrarea de către entități comerciale, axate pe maximizarea profiturilor, scade calitatea vieții în mediul penitenciar, generând probleme psihologice și medicale pentru persoanele private de libertate (Palaez, 2014).

Justiția procedurală are ca potențiale beneficii îmbunătățirea condițiilor de muncă din penitenciare, a relațiilor dintre personal și deținuți, a condițiilor de trai oferite deținuților, dar și eficientizarea procesului de reabilitare. Începând cu anul 2006, sistemul penitenciar român a beneficiat de o îmbunătățire constantă a legislației privind executarea pedepselor privative de libertate. Aceste elemente au condus la o reducere recidivei înregistrată în populația carcerală în perioada 2008-2018, de la 46.3% în anul 2008 la 38.4 în anul 2018 (Administrația Națională a Penitenciarelor, 2018). Comparativ cu situația din alte state, rata de recidivă a populației carcerale din România în perioada 2012-2018 este sub media internațională, dar complexitatea metodologiei privind colectarea și interpretarea datelor privind recidiva raportate de diferitele state presupune un efort de cercetare suplimentar (Fazel și Wolf, 2015).

Concluziile preliminare converg spre ideea că legitimitatea se află în strânsă legătură cu respectarea drepturilor omului și cu reintegrarea socială a deținuților după eliberare. Datele sunt consistente pentru mai multe spații geografice, respectiv Europa de Sud-Est, Europa de Vest, Statele Unite ale Americii și pentru diferite tipuri de penitenciare, iar percepțiile deținuților că sunt tratați procedural corect este în strânsă legătură atât cu un mediu penitenciar sigur și relații amiabile între deținuți și personalul penitenciar, cât și cu facilitarea și susținerea comportamentului de conformare la reguli al deținuților, care se menține și după eliberare și are efect în scăderea ratei recidivei.

Deși literatura de specialitate și analiza datelor primare confirmă legăturile din triada respectarea dreptului omului - justiție procedurală - reintegrare socială a deținuților, există indicii cu privire la influența altor factori în complexitatea acestei relații, cu o relevanță deosebită în contextul proiectului de cercetare. Astfel, în triada menționată rolul de mediere al legitimității nu este confirmat sistematic de toate studiile analizate (Beijersbergen et al., 2016). Aceasta este un punct care necesită investigații suplimentare asupra teoriei justiției procedurale întrucât, conform modelului teoretic, legitimitatea are un rol de mediere în dinamica tratament procedural corect aplicat deținuților – conformare la reguli, văzut ca un ciclu virtuos de natură a facilita siguranța deținuților și personalului penitenciar, precum și reintegrarea socială după eliberare. Deși cadrul teoretic prezice creșterea legitimității odată cu percepțiile privind justiția procedurală, datele colectate în România pe durata cercetării nu confirmă acest aspect, întrucât majoritatea deținuților apreciază că sunt tratați corect, dar răspunsurile lor denotă opinii privind legitimitatea scăzută a sistemului penitenciar. Pentru România, explicațiile acestei dezvoltări antagonice față de principiile teoriei pot fi legate de factorii externi, respectiv campaniile mediatice puternic negative la adresa sistemului penitenciar, sau de factorii interni, respectiv starea inadecvată și degradarea infrastructurii penitenciare.

Adoptarea principiilor justiției procedurale în regulile interne de administrare a penitenciarelor poate avea un impact semnificativ și măsurabil în cadrul sistemului penitenciar român. Includerea unor măsuri specifice pentru informarea deținuților cu privire la procesul de luare al deciziilor și asigurarea transparenței procesului decizional vor susține percepția deținuților privind aplicarea unui tratament just și vor facilita

implementarea standardelor privind drepturile omului în penitenciarele din România. De asemenea, trebuie alocate resurse și pentru ca ceilalți factori care pot influența relațiile pozitive în mediul penitenciar, cum ar fi mărirea numărului de angajați, programe de pregătire pentru personal, îmbunătățirea legislației execuțional penale și a procedurilor de lucru. Aceste măsuri, când sunt documentate, testate și evaluate corespunzător, pot deveni bune practici cu aplicabilitate România, dar pot face parte și dintr-un proces de schimb reciproc cu alte sisteme penitenciare din Europa, cu scopul de a îmbunătăți condițiile pentru deținuți, asigurând un nivel ridicat de siguranță, și oferind șanse mai bune în procesul de reabilitare și reintegrare socială după punerea în libertate.

Datele preliminare ale cercetării susțin concluzia că, pentru sistemul penitenciar românesc, cadrul justiției procedurale este aplicabil și practic, fiind de natură a susține alinierea la standardele europene privind respectarea drepturilor omului și de a menține a unui mediu sigur în penitenciar, propice pentru atingerea scopului educativ al sancțiunii penale. Prin principiile susținute, respectiv tratarea corectă a deținuților și consolidarea legitimității sistemului penitenciar și, indirect, a celui de justiție penală, precum și prin încurajarea comportamentului de conformare la reguli, justiția procedurală are efecte benefice prin reducerea riscului de recidivă și susținerea reintegrării sociale după eliberarea din penitenciar.

Referințe

1. Administrația Națională a Penitenciarelor (ANP). (2018). *Raport anual de activitate 2018*.
2. Avocatul Poporului. (2015). *Raport special privind condițiile de detenție din penitenciare și centre de reținer și arestare preventivă*.
3. Băla, I. (2011). *Evoluția sistemului de executare a pedepselor privative de libertate în dreptul românesc*. București, Editura Universul Juridic.
4. Bălan A., Stănișor, E., Mincă, M. (2003). *Penologie*. București, Editura Oscar Print.
5. Beijersbergen, K. A., Dirkzwager, A. J., & Nieuwbeerta, P. (2016). Reoffending after release: Does procedural justice during imprisonment matter?. *Criminal Justice and Behavior*, 43(1), 63-82.
6. Chiș, I. (2007). *Umanismul dreptului execuțional românesc*. București: Editura Hamangiu.
7. Fazel, S., Wolf, A. (2015). *A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice*, PLoS One. 10(6).
8. Kristin, C. L. (2016). Conducting Qualitative Interviews in Prison: Challenges and Lessons Learned. Edited by Huebner, B. M. and Bynum, T. S. *The Handbook of Measurement Issues in Criminology and Criminal Justice*. John Wiley & Sons, 23:517-534.
9. Lind, E.A., & Tyler, T.R. (1998). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum Press.
10. Newman, D. J. (1958). Research interviewing in prison. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 49, 127-132.
11. Pelaez, V. (2014). The prison industry in the United States: Big business or a new form of slavery. *Global Research*, 31.
12. Popescu M.A., Păun, R.D., Ungureanu, S.G. Tară, D., Neagu, M. (2013). *Respectarea drepturilor condamnaților din perspectiva reglementărilor juridice interne și europene*. București :Editura Pro Universitaria.
13. Rusu, I.M. (2015). *Drept execuțional penal*. București: Editura Hamangiu.
14. Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and justice*, 30, 283-357.
15. Tyler, T. R. (2010). Legitimacy in corrections: Policy implications. *Criminology & Public Policy*, 9, 127.
16. Tyler, T. R., Sherman, L., Strang, H., Barnes, G. C., Woods, D. (2007). Reintegrative shaming, procedural justice, and recidivism: The engagement of offenders' psychological mechanisms in the Canberra Rise drinking-and-driving experiment. *Law & Society Review*, 41(3), 553-586.